

กระบวนการพิจารณาคดีของศาลทหาร: เปรียบเทียบกระบวนการพิจารณาคดีซึ่งขึ้นสู่ศาลยุติธรรม

Military Court Proceedings: A Comparative Study with Proceedings before the Courts of Justice

วิธวินท์ จงจิตเจริญพร^{1*}

Wittawin Chongchitcharoenporn^{1*}

¹ภาควิชานิติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900

¹ Department of Law, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok 10900

*Corresponding author: wittawin.c@ku.th

Received: January 12, 2026; Revised: March 18, 2026; Accepted: April 3, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการพิจารณาคดีของศาลทหาร ความแตกต่างจากศาลยุติธรรม ตลอดจนผลกระทบต่อสิทธิของประชาชน เนื่องจากตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ศาลแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ศาลยุติธรรม ศาลปกครอง ศาลทหาร และศาลรัฐธรรมนูญ โดยในคดีบางประเภทอาจอยู่ในอำนาจของทั้งศาลยุติธรรมและศาลทหาร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานะของผู้กระทำความผิดว่ามีฐานะเป็นทหารหรือเข้าเกณฑ์ตามที่พระธรรมนูญศาลทหารกำหนด ศาลทหารมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากศาลประเภทอื่น มีที่มาจากสังกัดอยู่ในกระทรวงกลาโหมซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร โดยการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจากข้อมูลเอกสาร งานวิจัย บทความวารสาร หนังสือ กฎหมาย ระเบียบภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการพิจารณาคดีตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มีความแตกต่างจากศาลยุติธรรมหลายประการ อาทิ องค์คณะผู้พิพากษามีนายทหารร่วมด้วย การมีศาลอาญาศึกและศาลทหารในเวลาไม่ปกติซึ่งไม่เปิดช่องให้อุทธรณ์หรือฎีกา การที่ไม่อนุญาตให้แต่งทนายความในศาลอาญาศึก การที่ผู้เสียหายไม่อาจฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญาในศาลทหารได้ รวมไปถึงการสืบพยานที่ศาลทหารไม่จำเป็นต้องทำต่อหน้าจำเลย อีกทั้งสิทธิในการเข้าร่วมเป็นโจทก์กับพนักงานอัยการทหารยังถูกจำกัด ทำให้ไม่สามารถเสนอพยานหลักฐานหรือดำเนินคดีได้ด้วยตนเอง จึงจำเป็นต้องมีกลไกสำคัญในการนำหลักนิติธรรมมาใช้ในกระบวนการพิจารณาคดีของศาลทหาร ผู้เขียนจึงเห็นควรให้มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ได้แก่ พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 และข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ว่าด้วยตุลาการศาลทหาร พ.ศ. 2528 เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนพึงได้รับต่อไป

คำสำคัญ: พระธรรมนูญศาลทหาร การพิจารณาคดีของศาลทหาร กระบวนการยุติธรรม สิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรม การจำกัดสิทธิของคู่ความในศาลทหาร

Abstract

This academic article aims to examine the trial procedures of the Military Courts, their differences from the Courts of Justice, and the implications for the protection of citizens' rights. Under the Constitution of the Kingdom of Thailand, the judiciary is divided into four types of courts: the Courts of Justice, the Administrative Courts, the Military Courts, and the Constitutional Court. In certain categories of cases, jurisdiction may lie with either the Courts of Justice or the Military Courts, depending on the status of the alleged offender—specifically, whether the individual is a member of the armed forces or otherwise falls within the scope prescribed by the Military Court Organization Act. The Military Courts possess distinctive characteristics that differentiate them from other judicial bodies, particularly because they are administratively affiliated with the Ministry of Defence, which forms part of the executive branch. This study adopts a qualitative research methodology, relying on documentary research, including academic works, journal articles, books, statutes, and relevant Thai regulations and foreign regulations.

The findings indicate that trial procedures under the Military Court Organization Act B.E. 2498 (1955) differ substantially from those of the Courts of Justice in several respects. These differences include the composition of the bench, which includes military officers; the existence of martial law courts and military courts operating during extraordinary circumstances that do not allow appeals or petitions for review; the prohibition of legal representation in martial law courts; the inability of injured parties to file civil claims connected to criminal cases within military proceedings; and the practice whereby witness examination need not be conducted in the presence of the accused. Moreover, the right of injured persons to participate as co-plaintiffs alongside military prosecutors is restricted, preventing them from independently presenting evidence or conducting litigation. Accordingly, there is a pressing need to establish effective mechanisms to ensure the application of the rule of law within military court proceedings. The author therefore proposes amendments to the Military Court Organization Act B.E. 2498 (1955) and the Ministry of Defence Regulations on Military Judges B.E. 2528 (1985) in order to align military judicial procedures more closely with fundamental human rights principles and to enhance the protection of procedural rights afforded to citizens.

Keywords: Military court organization act, Military court proceedings, Justice system, Procedural rights and liberties, Restrictions on litigants' rights in military courts

บทนำ

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้กล่าวถึงศาลทหารซึ่งเป็นหนึ่งในองค์กรตุลาการไว้เพียงมาตราเดียว คือ หมวด 10 ศาล ส่วนที่ 4 ศาลทหาร มาตรา 199 โดยบัญญัติว่า “ศาลทหารมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่ผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลซึ่งอยู่ในอำนาจศาลทหาร และคดีอื่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติการจัดตั้ง วิธีพิจารณาคดี และการดำเนินงานของศาลทหาร ตลอดจนการแต่งตั้งและการให้ตุลาการศาลทหารพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ทั้งนี้ กฎหมายที่กำหนดวิธีการและหลักเกณฑ์ดังกล่าวคือ พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498

ศาลทหารมีลักษณะแตกต่างจากศาลประเภทอื่น เนื่องจากเป็นศาลที่อยู่ในสังกัดกระทรวงกลาโหม โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมเป็นผู้รับผิดชอบงานธุรการของศาล อันสะท้อนถึงโครงสร้างและความสัมพันธ์กับฝ่ายบริหารที่แตกต่างจากศาลยุติธรรม

ในส่วน of ศาลยุติธรรมนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 194 บัญญัติว่า “ศาลยุติธรรมมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง เว้นแต่คดีที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น การจัดตั้ง วิธีพิจารณาคดี และการดำเนินงานของศาลยุติธรรมให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น”

โดยบทกฎหมายที่กำหนดวิธีการและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรม ได้แก่ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

การที่กฎหมายแยกคดีความผิดเกี่ยวกับทหารออกจากอำนาจศาลยุติธรรม มีที่มาจากลักษณะเฉพาะของสถานะทหาร ซึ่งเป็นบุคคลที่มีสิทธิถืออาวุธร้ายแรงโดยชอบด้วยกฎหมาย การกระทำความผิดบางประการของทหารจึงอาจสมควรได้รับการกำหนดโทษและวิธีพิจารณาที่แตกต่างจากพลเรือน เนื่องจากอาจส่งผลกระทบต่อวินัยและความมั่นคงของราชการทหาร (เสนีย์ พรหมวิวัฒน์, 2554)

อย่างไรก็ดี แม้ศาลยุติธรรมและศาลทหารจะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีตามที่กฎหมายกำหนดแตกต่างกัน แต่กระบวนการพิจารณาคดีของศาลทหารกลับมีลักษณะจำกัดสิทธิของคู่ความมากกว่าศาลยุติธรรมในหลายประการ เช่น เงื่อนไขในการฟ้องคดีต่อศาลทหารซึ่งผู้เสียหายต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหาร การฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา การแต่งตั้งทนายความในศาลอาญาคี กระบวนการพิจารณาและการสืบพยาน ตลอดจนสิทธิในการอุทธรณ์และฎีกาในช่วงเวลาไม่ปกติหรือในศาลอาญาคี (โกเมศ สุบงกช, 2564)

นอกจากนี้ องค์คณะตุลาการของศาลทหารซึ่งประกอบด้วยนายทหาร ย่อมมีสถานะเป็นบุคคลในโครงสร้างเดียวกันกับคู่ความ แตกต่างจากผู้พิพากษาของศาลยุติธรรมซึ่งอยู่ในฝ่ายตุลาการตามหลักการแบ่งแยกอำนาจของรัฐ อันอาจก่อให้เกิดข้อพิจารณาเกี่ยวกับความเป็นอิสระและความเป็นธรรมในการพิจารณาคดี

ด้วยเหตุนี้ จึงนำไปสู่ความจำเป็นที่ต้องการจะศึกษาว่า ความแตกต่างระหว่างกระบวนการพิจารณาคดีของศาลทหารและกระบวนการพิจารณาของศาลยุติธรรมมีความแตกต่างกันเช่นไร ทั้งในส่วน of องค์ประกอบตุลาการผู้พิพากษา การคุ้มครองสิทธิของจำเลยในศาล สิทธิของผู้เสียหายในการดำเนินคดี

บทความนี้จึงแบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 หัวข้อ ได้แก่ (1) การพิจารณาคดีของศาลทหาร (2) การพิจารณาคดีของศาลยุติธรรม (3) ปัญหาการพิจารณาคดีของศาลทหารเปรียบเทียบกับศาลยุติธรรม (4) บทสรุป และ (5) ข้อเสนอแนะ

การพิจารณาคดีของศาลทหาร

1. องค์ประกอบของศาลทหาร

ศาลทหารแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ศาลทหารในเวลาปกติ ศาลทหารในเวลาไม่ปกติ และศาลอาญาศึก ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยหน่วยทหารหรือเรือรบที่อยู่ในยุทธบริเวณ ทั้งนี้ การจัดตั้งและการใช้อำนาจของศาลทหารแต่ละประเภทเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

ในเชิงโครงสร้าง ศาลทหารแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ศาลทหารชั้นต้น ศาลทหารกลาง และศาลทหารสูงสุด ศาลทหารชั้นต้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

(1) ศาลจังหวัดทหาร ในแต่ละจังหวัดทหารจะมีศาลจังหวัดทหารหนึ่งศาล เว้นแต่จังหวัดทหารที่เป็นที่ตั้งของกองบัญชาการมณฑลทหาร โดยศาลจังหวัดทหารมีเขตอำนาจตามที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกา และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาได้ทุกบทกฎหมาย ยกเว้นคดีที่จำเลยมีศทหารชั้นสัญญาบัตร

(2) ศาลมณฑลทหาร ในแต่ละมณฑลทหารจะมีศาลมณฑลทหารหนึ่งศาล เว้นแต่มณฑลทหารที่เป็นที่ตั้งของศาลทหารกรุงเทพ ศาลมณฑลทหารมีเขตอำนาจตามที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกา และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาได้ทุกบทกฎหมาย ยกเว้นคดีที่จำเลยมีศทหารชั้นนายพลหรือเทียบเท่า

(3) ศาลทหารกรุงเทพ ศาลทหารกรุงเทพมีเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยไม่จำกัดพื้นที่ และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาได้ทุกบทกฎหมายโดยไม่จำกัดยศของจำเลย อย่างไรก็ตาม โดยหลักแล้ว หากการกระทำความผิดเกิดขึ้นในท้องที่ที่มีศาลทหารท้องถิ่น ให้ศาลทหารท้องถิ่นนั้นเป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดี

(4) ศาลประจำหน่วยทหาร ศาลประจำหน่วยทหารมีอำนาจเหนือบุคคลที่สังกัดหน่วยทหารนั้นโดยไม่จำกัดพื้นที่ และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาได้ทุกบทกฎหมาย ยกเว้นคดีที่จำเลยมีศทหารชั้นนายพลหรือเทียบเท่า

สำหรับ ศาลทหารกลาง มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่มีการอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารชั้นต้น ส่วน ศาลทหารสูงสุด เป็นศาลสูงสุดในระบบศาลทหาร มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่มีการอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารกลาง

2. อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของศาลทหาร

ศาลทหารมีอำนาจพิจารณาพิพากษาวางบทลงโทษผู้กระทำความผิดต่อกฎหมายทหารหรือกฎหมายอื่นในทางอาญา ในคดีซึ่งผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารในขณะกระทำความผิด และมีอำนาจสั่งลงโทษบุคคลใด ๆ ที่กระทำความผิดฐานละเมิดอำนาจศาลตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ส่วนคดีที่ศาลทหารไม่มีอำนาจพิจารณา คือ

- (1) คดีที่บุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารกับบุคคลที่มีได้อยู่ในอำนาจศาลทหารกระทำความผิดด้วยกัน
- (2) คดีที่เกี่ยวข้องกับคดีที่อยู่ในอำนาจศาลพลเรือน
- (3) คดีที่ต้องดำเนินในศาลคดีเด็กและเยาวชน
- (4) คดีที่ศาลทหารเห็นว่าไม่อยู่ในอำนาจศาลทหาร

คำวินิจฉัยชี้ขาดอำนาจหน้าที่ระหว่างศาลที่ 21/2561 คดีนี้ อัยการศาลมณฑลทหารบกที่ 14 โจทก์ยื่นฟ้องจำเลยทั้งสองซึ่งเป็นทหารกองประจำการ ว่าร่วมกันกระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาต่อผู้เสียหายทั้งสาม ซึ่งเป็นพลเรือนโดยมิได้บรรยายฟ้องว่าจำเลยทั้งสองร่วมกับผู้เสียหายทั้งสามกระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา อันจะเข้าลักษณะคดีที่บุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารกับบุคคลที่มีได้อยู่ในอำนาจศาลทหารกระทำความผิดด้วยกันตามมาตรา 14 (1) แม้ระหว่างพิจารณาจะปรากฏข้อเท็จจริงจากทางนำสืบว่าจำเลยทั้งสองกับผู้เสียหายทั้งสามมีการทะเลาะ

วิวาทก็เป็นเรื่องเนื้อหาของคดี เมื่อโจทก์ไม่ได้ฟ้องผู้เสียหายทั้งสามซึ่งเป็นพลเรือนเข้ามาเป็นจำเลยในคดีนี้หรือฟ้องคดีต่อศาลยุติธรรมในมูลเหตุเดียวกัน กรณีจึงไม่ใช่คดีที่บุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารกับบุคคลที่มีได้อยู่ในอำนาจศาลทหารกระทำผิดด้วยกัน หรือเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับคดีที่อยู่ในอำนาจศาลพลเรือนที่จะไม่อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลทหาร ตามมาตรา 14 (1) (2) มิเช่นนั้นจะเป็นการให้ศาลยุติธรรมซึ่งเป็นศาลพลเรือนมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารในขณะกระทำความผิด ซึ่งไม่ต้องด้วยเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าว คดีนี้จึงอยู่ในอำนาจศาลทหาร ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 13

คำวินิจฉัยชี้ขาดอำนาจหน้าที่ระหว่างศาลที่ 56/2566 แม้จำเลยที่ 1 และที่ 4 เป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรประจำการ จำเลยที่ 2 เป็นนายทหารประทวนประจำการจึงเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหาร ตามมาตรา 16 (1) และ (3) แห่งพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 แต่โจทก์ยื่นฟ้องจำเลยที่ 3 ซึ่งเป็นเอกชนโดยมิได้บรรยายฟ้องว่าเป็นพลเรือนที่สังกัดอยู่ในราชการทหารทั้งโจทก์บรรยายฟ้องว่าจำเลยทั้งสี่กับกลุ่มชายไทยไม่แน่ชัดว่าเป็นทหารหรือพลเรือนปะปนกันประมาณ 1-2 คนได้ร่วมกันบุกรุกเข้ามาในพื้นที่เหมืองเขาวังปลา 1 และ 2 ซึ่งโจทก์เป็นผู้ครอบครองพื้นที่ดังกล่าวอันเป็นการกระทำโดยไม่มีเหตุสมควร ไม่มีสิทธิและอำนาจตามกฎหมาย โดยข่มขู่พนักงานของโจทก์และไล่ให้พนักงานโจทก์ออกจากพื้นที่ซึ่งภายในพื้นที่ดังกล่าวมีทรัพย์สินของโจทก์เก็บรักษาไว้และบ้านพักคนงานโจทก์อันเป็นการรบกวนสิทธิการครอบครองพื้นที่ของโจทก์ดังนี้ ข้อเท็จจริงตามคำฟ้องของโจทก์จึงเป็นการฟ้องว่าจำเลยที่ 1 ที่ 2 และที่ 4 ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารกับบุคคลที่มีได้อยู่ในอำนาจศาลทหารกระทำผิดด้วยกันคดีจึงไม่อยู่ในอำนาจศาลทหารตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 14 (1) แต่เป็นคดีที่อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลยุติธรรม

จากคำวินิจฉัยเขตอำนาจหน้าที่ระหว่างศาลทั้ง 2 คำวินิจฉัยนี้ จะเห็นได้ว่าหากมีบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจของศาลทหารร่วมกระทำความผิดด้วย คดีนั้นจะไม่อยู่ในอำนาจศาลทหาร แต่หากมิได้บรรยายฟ้องถึงจำเลยที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจศาลทหาร คดีนั้นย่อมอยู่ในอำนาจศาลทหารได้

ในเวลาไม่ปกติ หากผู้มีอำนาจตามกฎหมายว่าด้วยกฏอัยการศึกได้ประกาศใช้กฏอัยการศึก หรือผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้มีคำสั่งตามกฎหมายดังกล่าวให้ศาลทหารมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาใดเพิ่มเติม ศาลทหารย่อมมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาตามที่กำหนดไว้ในประกาศหรือคำสั่งนั้น

บุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหาร ต้องเป็นบุคคลดังต่อไปนี้

- (1) นายทหารชั้นสัญญาบัตรประจำการ
- (2) นายทหารชั้นสัญญาบัตรนอกประจำการ เฉพาะเมื่อกระทำผิดต่อคำสั่งหรือข้อบังคับตามประมวลกฎหมายอาญาทหาร
- (3) นายทหารประทวนและพลทหารกองประจำการหรือประจำการ หรือบุคคลที่รับราชการทหารตามกฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหาร
- (4) นักเรียนทหารตามที่กระทรวงกลาโหมกำหนด
- (5) ทหารกองเกินที่ถูกเข้ากองประจำการ ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารได้รับตัวไว้เพื่อให้เข้ารับราชการประจำอยู่ในหน่วยทหาร
- (6) พลเรือนที่สังกัดอยู่ในราชการทหาร เมื่อกระทำผิดในหน้าที่ราชการทหาร หรือ กระทำผิดอย่างอื่นเฉพาะในหรือบริเวณ อาคาร ที่ตั้งหน่วยทหาร ที่พักร้อน พักแรม เรือ อากาศยาน หรือยานพาหนะใด ๆ ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร
- (7) บุคคลซึ่งต้องขังหรืออยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารโดยชอบด้วยกฎหมาย
- (8) เซลยศึกหรือชนชาติศัตรูซึ่งอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร

ในส่วนของการศึกษา มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทั้งปวงที่การกระทำความผิดเกิดขึ้นภายในเขตอำนาจศาล โดยมีอำนาจครอบคลุมความผิดตามกฎหมายทุกบท และไม่จำกัดตัวบุคคลของผู้กระทำความผิด

สำหรับโจทก์ผู้ฟ้องคดีในศาลทหารในเวลาปกติ ได้แก่ อัยการทหาร หรือผู้เสียหายซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหารเป็นผู้ฟ้องคดีได้เอง ทั้งนี้ หากผู้เสียหายมิได้อยู่ในอำนาจของศาลทหารให้อัยการทหารเป็นผู้ฟ้องคดีแทน อย่างไรก็ตาม ในกรณีของศาลทหารในเวลาไม่ปกติหรือศาลอาญาศึก กฎหมายกำหนดให้อัยการทหารเป็นโจทก์แต่เพียงผู้เดียวในการฟ้องคดี

3. องค์คณะตุลาการศาลทหาร

ตุลาการศาลทหารนายเดียวของศาลทหารทุกศาลมีอำนาจ (1) ออกหมายเรียก ออกหมายอาญา ออกหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น (2) ออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีใช้ไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี (3) ถ้าตุลาการนั้นเป็นตุลาการพระธรรมนูญ ก็ให้มีอำนาจทำการไต่สวนหรือสืบพยานได้

ศาลจังหวัดทหาร ต้องมีตุลาการสามนายเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษา คือ นายทหารชั้นสัญญาบัตรสองนาย, และตุลาการพระธรรมนูญหนึ่งนาย

ศาลมณฑลทหาร ศาลทหารกรุงเทพ และศาลประจำหน่วยทหาร ต้องมีตุลาการสามนายเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษา คือ นายทหารชั้นสัญญาบัตรสองนาย, และตุลาการพระธรรมนูญหนึ่งนาย

ศาลทหารกลาง ต้องมีตุลาการห้านายเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษา คือ นายทหารชั้นนายพลหนึ่งหรือสองนาย, นายทหารชั้นนายพัน นายนาวา หรือนายนาวาอากาศชั้นไป หนึ่งหรือสองนาย, และตุลาการพระธรรมนูญสองนาย

ศาลทหารสูงสุด ต้องมีตุลาการห้านายเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษา คือ นายทหารชั้นนายพลสองนาย, และตุลาการพระธรรมนูญสามนาย

ศาลอาญาศึก ต้องมีตุลาการสามนายเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษา ตุลาการต้องเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร องค์คณะผู้พิพากษาของศาลทหารจะมีนายทหารที่เป็นผู้พิพากษา และตุลาการพระธรรมนูญ โดยตุลาการพระธรรมนูญ คุณสมบัติ ฟื้นความรู้ และอำนาจหน้าที่ของผู้ที่จะเป็นได้ ต้องเป็นไปตามข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ว่าด้วยตุลาการศาลทหาร พ.ศ. 2528 ในส่วนของนายทหารซึ่งจะเป็นผู้พิพากษานั้น จะมาจากบุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งและมาจากบุคคลที่แตกต่างกันไปตามศาล เช่น ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาจังหวัดทหาร เป็นผู้มีอำนาจแต่งตั้งนายทหารชั้นสัญญาบัตร ซึ่งรับราชการประจำอยู่ในพื้นที่จังหวัดทหารนั้น ๆ เป็นตุลาการศาลจังหวัดทหาร, หรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เป็นผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการศาลทหารกรุงเทพ

4. การอุทธรณ์และฎีกาในศาลทหาร

เนื่องจากศาลทหารพิจารณาคดีวางบทลงโทษผู้กระทำความผิดต่อกฎหมายทหารหรือกฎหมายอื่นในทางอาญาในคดีซึ่งผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารในขณะกระทำความผิด ดังนั้นคดีที่สามารถอุทธรณ์และฎีกาในศาลทหารตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ต้องมีเงื่อนไขดังต่อไปนี้

ในกรณีของศาลทหารในเวลาปกติ โจทก์หรือจำเลยสามารถอุทธรณ์หรือฎีกาได้ภายในสิบห้าวัน ผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการ หรือผู้มีอำนาจสั่งลงโทษอุทธรณ์หรือฎีกาได้ภายในสามสิบวัน ทั้งนี้ นับแต่วันอ่าน หรือถือว่าได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งให้จำเลยฟัง โดยอุทธรณ์ต่อศาลทหารกลาง และฎีกาต่อศาลทหารสูงสุด

คดีที่จะฎีกาต่อศาลทหารสูงสุด มีข้อกำหนดคือ (1) เป็นคดีที่ศาลทหารกลางพิพากษายืนตามศาลทหารชั้นต้นให้ยกฟ้อง (2) โจทก์โดยอาศัยข้อเท็จจริง หรือพิพากษายืนให้ลงโทษ หรือแก้ไขเล็กน้อย และจำคุกจำเลยไม่เกินห้าปี

หรือปรับหรือทั้งจำทั้งปรับแต่โทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือศาลทหารชั้นต้นพิพากษาให้ลงโทษจำคุก จำเลยไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (3) แม้ศาลทหารกลางพิพากษาแก้ไขมาก็ตาม ถ้าศาลทหารกลางยังคงลงโทษจำเลยไม่เกินกำหนดที่ว่ามานี้ ผลคือห้ามมิให้ฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริง และในกรณีเช่นนี้มีให้นำบทบัญญัติมาตรา 221 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้บังคับ ทั้งนี้ยังสามารถฎีกาในปัญหาข้อกฎหมายได้ ในกรณีของปัญหาข้อกฎหมายนั้น ห้ามมิให้อุทธรณ์หรือฎีกาในปัญหาข้อกฎหมายที่มีได้ยกขึ้นมาก่อนตั้งแต่ศาลทหารชั้นต้น เว้นแต่ข้อกฎหมายนั้นจะเป็นข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสงบเรียบร้อยหรือเกี่ยวกับการไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติอันว่าด้วยการอุทธรณ์และฎีกา

แต่หากเป็นคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารในเวลาไม่ปกติ และศาลอาญาศึกษาหรือศาลที่พิจารณาพิพากษาคดีแทนศาลอาญาศึกษา ห้ามอุทธรณ์หรือฎีกา โดยมีความเป้าหมายและมุ่งเน้นให้ความสำคัญในเรื่องความรวดเร็ว เด็ดขาด ยิ่งกว่าเวลาปกติ เพื่อประโยชน์ในการรบ การสงคราม หรือเพื่อให้ชนะการกลับสู่ความเป็นปกติโดยรวดเร็ว

การพิจารณาคดีของศาลยุติธรรม

1. องค์ประกอบของศาลยุติธรรม

ศาลยุติธรรมแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา โดยที่การเสนอคำฟ้องต้องยื่นต่อศาลชั้นต้น ในส่วนของศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา มีขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสได้รับการพิจารณาในศาลที่สูงขึ้น และเป็นการตรวจสอบการทำงานของศาลล่างด้วย (ไพโรจน์ วายุภาพ, 2565)

ในศาลชั้นต้น ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแบ่งออกเป็น ศาลแพ่ง, ศาลแพ่งตลิ่งชัน, ศาลแพ่งกรุงเทพใต้, ศาลแพ่งพระโขนง, ศาลแพ่งธนบุรี, ศาลแพ่งมีนบุรี, ศาลอาญา, ศาลอาญาตลิ่งชัน, ศาลอาญากกรุงเทพใต้, ศาลอาญาพระโขนง, ศาลอาญาธนบุรี, ศาลอาญามีนบุรี, ศาลจังหวัด, ศาลแขวง, ศาลอื่นที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นกำหนดว่าเป็นศาลชั้นต้น เช่น ศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ, ศาลเยาวชนและครอบครัว, ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ เป็นต้น

ในศาลอุทธรณ์ ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแบ่งออกเป็น ศาลอุทธรณ์ และศาลอุทธรณ์ภาค นอกจากนี้ ศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษ ก็ถือว่าเป็นศาลอุทธรณ์ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษเช่นกัน

ในศาลฎีกานั้นเป็นศาลสูงสุดและมีอยู่เพียงศาลเดียว

2. อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของศาลยุติธรรม

ศาลยุติธรรม มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวงที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น กล่าวคือ ศาลยุติธรรม มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลปกครอง, ศาลทหาร, และศาลรัฐธรรมนูญ

สำหรับในศาลแขวงนั้น ศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี ที่ผู้พิพากษาคณะเดียวมีอำนาจตามมาตรา 24 และมาตรา 25 วรรคหนึ่ง ของพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ในส่วนของศาลจังหวัด มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งปวงที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจของศาลยุติธรรมอื่น ในศาลแพ่ง, ศาลแพ่งตลิ่งชัน, ศาลแพ่งกรุงเทพใต้, ศาลแพ่งพระโขนง, ศาลแพ่งธนบุรี, ศาลแพ่งมีนบุรี มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั้งปวงที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น และสำหรับศาลอาญา, ศาลอาญาตลิ่งชัน, ศาลอาญากกรุงเทพใต้, ศาลอาญาพระโขนง, ศาลอาญาธนบุรี, ศาลอาญามีนบุรี มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทั้งปวงที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น

ในส่วนของศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาของศาลชั้นต้น และศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติให้เสนอต่อศาลฎีกาได้โดยตรง

และคดีที่อุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ หรือศาลอุทธรณ์ภาคตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลผู้มีสิทธิฟ้องคดีอาญาในศาลยุติธรรมตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามี 2 ประเภท ได้แก่ (1) พนักงานอัยการ (2) ผู้เสียหาย โดยอำนาจฟ้องของผู้เสียหายและพนักงานอัยการเป็นเอกเทศต่อกัน (ณรงค์ ใจหาญ, 2566)

3. องค์คณะผู้พิพากษาศาลยุติธรรม

ผู้พิพากษาคณะเดียวของศาลยุติธรรมทุกศาล มีอำนาจ (1) ออกหมายเรียก ออกหมายอาญา ออกหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น (2) ออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีใช้เป็นไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี

ศาลแขวง มีผู้พิพากษาคณะเดียวเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี

ศาลจังหวัด ศาลแพ่ง ศาลแพ่งตลิ่งชัน ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งพระโขนง ศาลแพ่งธนบุรี ศาลแพ่งมีนบุรี ศาลอาญา ศาลอาญาตลิ่งชัน ศาลอาญากรุงเทพใต้ ศาลอาญาพระโขนง ศาลอาญาธนบุรี ศาลอาญามีนบุรี ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคน และไม่เป็นผู้พิพากษาประจำศาลเกินหนึ่งคน จึงเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี เว้นแต่ในคดีที่ผู้พิพากษาคณะเดียวมีอำนาจพิจารณาพิพากษา ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมมาตรา 25 ผู้พิพากษาคณะเดียวสามารถเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีได้

ผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม ต้องเป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าราชการตุลาการ ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543

4. การอุทธรณ์และฎีกาในศาลยุติธรรม

ในการอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งที่เกี่ยวกับคดีอาญาของศาลชั้นต้น ไม่ว่าในปัญหาข้อเท็จจริงหรือปัญหาข้อกฎหมายคู่ความมีสิทธิอุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ภายในหนึ่งเดือน (โดยมิใช่ 30 วัน (เมธา จันทรชืน, 2567)) นับแต่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาหรือคำสั่ง เว้นแต่จะถูกห้ามไว้โดยกฎหมาย

การอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลชั้นต้น ห้ามมิให้อุทธรณ์ปัญหาข้อเท็จจริง หากอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่กรณีที่กฎหมายกำหนดกฎหมายจึงให้อุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงได้ ส่วนทั้งในปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาข้อกฎหมายต้องเป็นข้อที่ได้ยกขึ้นมาก่อนแล้วโดยชอบในศาลชั้นต้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 225 ประกอบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 15 (เมธา จันทรชืน, 2567)

ในการฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งที่เกี่ยวกับคดีอาญาของศาลอุทธรณ์ คู่ความมีอำนาจฎีกาคัดค้านต่อศาลฎีกาภายในหนึ่งเดือน นับแต่วันอ่าน หรือถือว่าได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นให้คู่ความฝ่ายที่ฎีกาฟัง ทั้งนี้ การฎีกาเป็นไปตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด

การฎีกาคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ ห้ามมิให้ฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริง หากศาลอุทธรณ์พิพากษายืนตามศาลล่างหรือเพียงแต่แก้ไขเล็กน้อย และให้ลงโทษจำคุกจำเลยไม่เกินห้าปี หรือปรับหรือทั้งจำทั้งปรับแต่โทษจำคุกไม่เกินห้าปี และห้ามมิให้คู่ความฎีกาในคดีที่ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์พิพากษายกฟ้องโจทก์

ปัญหาการพิจารณาคดีของศาลทหารเปรียบเทียบกับศาลยุติธรรม

1. องค์ประกอบคณะตุลาการในศาลทหาร

การบรรจุและแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม ให้เป็นอำนาจของประธานศาลฎีกา โดยดำเนินการผ่านกระบวนการสอบคัดเลือก การทดสอบความรู้ หรือการคัดเลือกกรณีพิเศษ ทั้งนี้ ผู้สมัครต้องมีคุณสมบัติและคุณวุฒิตามที่พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม และตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมกำหนด ซึ่งเป็นระบบการสรรหาและแต่งตั้งที่มุ่งเน้นความเป็นอิสระและความเป็นวิชาชีพของฝ่ายตุลาการ

ในทางตรงกันข้ามองค์คณะตุลาการศาลทหารในแต่ละคดี ประกอบด้วยตุลาการพระธรรมนูญ ซึ่งต้องมีคุณสมบัติตามที่ข้อบังคับกำหนดและได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการตุลาการทหาร และนายทหารชั้นสัญญาบัตร ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นการบังคับบัญชา เช่น ผู้บังคับบัญชามณฑลทหารมีอำนาจแต่งตั้งนายทหารชั้นสัญญาบัตรซึ่งรับราชการอยู่ในพื้นที่มณฑลนั้นให้ดำรงตำแหน่งตุลาการศาลมณฑลทหาร เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นไปตามข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ว่าด้วยตุลาการศาลทหาร พ.ศ. 2528

สำหรับตุลาการพระธรรมนูญ เป็นบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการตุลาการทหาร (กตท.) ซึ่งประกอบด้วยบุคคลจากภายในกองทัพทั้งหมด ได้แก่ ปลัดกระทรวงกลาโหม เจ้ากรมพระธรรมนูญ หัวหน้าสำนักตุลาการทหาร รองเจ้ากรมพระธรรมนูญ ผู้ช่วยเจ้ากรมพระธรรมนูญ ตุลาการพระธรรมนูญหัวหน้าศาลทหารกลาง ตุลาการพระธรรมนูญหัวหน้าศาลทหารกรุงเทพ ตุลาการพระธรรมนูญหัวหน้าคณะฝ่ายศาลทหารสูงสุด ตุลาการพระธรรมนูญประจำสำนักตุลาการทหารในอัตราพลตรี พลเรือตรี หรือพลอากาศตรี ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งประธานคณะกรรมการตุลาการทหารแต่งตั้งจากนายทหารสัญญาบัตรประจำการไม่เกินสามคน และหัวหน้าฝ่ายงานคณะกรรมการตุลาการทหารซึ่งทำหน้าที่เป็นเลขานุการ ทั้งนี้ ไม่ปรากฏการมีส่วนร่วมของผู้ทรงคุณวุฒิจากภาคพลเรือนภายนอกในองค์ประกอบของคณะกรรมการดังกล่าว

นอกจากนี้ การที่พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหารกำหนดให้องค์คณะตุลาการศาลทหารประกอบด้วยนายทหารชั้นสัญญาบัตร นอกเหนือจากตุลาการพระธรรมนูญ ย่อมก่อให้เกิดข้อพิจารณาเกี่ยวกับความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 188 ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้พิพากษาและตุลาการย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย ให้เป็นไปโดยรวดเร็ว เป็นธรรม และปราศจากอคติทั้งปวง” อันเป็นการขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรมโดยเคร่งครัดที่ว่า หลักความเป็นอิสระและความเป็นกลางของผู้พิพากษาและตุลาการ ซึ่งมีหลักความเป็นอิสระเป็นหลักประกันขั้นพื้นฐาน การพิจารณาและการวินิจฉัยคดีจึงต้องเป็นไปโดยปราศจากอคติและเที่ยงธรรมไม่ว่าจากภายนอกหรือภายใน (คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ, 2558)

กล่าวคือ ความเป็นอิสระและเสถียรภาพของตุลาการศาลทหารอาจถูกจำกัดจากโครงสร้างการบังคับบัญชาทางทหาร อีกทั้งยังอาจก่อให้เกิดอคติในการพิจารณาพิพากษาคดีที่คู่ความเป็นนายทหารซึ่งสังกัดอยู่ในจังหวัดทหารหน่วยทหาร หรือมณฑลทหารเดียวกัน รวมถึงความเสี่ยงต่อการถูกแทรกแซงจากฝ่ายบริหาร อันกระทบต่อหลักความเป็นอิสระของตุลาการตามรัฐธรรมนูญ (เสนีย์ พรหมวิวัฒน์, 2554)

และอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องพิจารณาคือสัดส่วนของตุลาการพระธรรมนูญ และตุลาการทหารในศาลทหารชั้นต้น และศาลทหารชั้นกลางที่มีอัตราส่วนตุลาการทหารมากกว่าตุลาการพระธรรมนูญซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านกฎหมายเหมาะสมแก่การพิจารณาคดีสันติวิธี การที่กฎหมายกำหนดให้จำนวนตุลาการทหารที่อาจมีหรือไม่มีความรู้ทางด้านกฎหมายเป็นผู้พิจารณาคดีสันติวิธีมากกว่าจำนวนตุลาการพระธรรมนูญที่มีความรู้ความสามารถ

ในด้านกฎหมายโดยเฉพาะนั้นย่อมเป็นการไม่เหมาะสม เพราะการเป็นตุลาการต้องประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจในกฎหมายโดยเฉพาะ ทั้งต้องเข้าใจในเบื้องหลัง ที่มา และหลักการลงโทษ รวมไปถึงหลักวิชาชีพของตนเองอย่างลึกซึ้ง

นอกจากนี้การกำหนดให้ตุลาการนายเดียวซึ่งอาจเป็นตุลาการทหาร หรือตุลาการพระธรรมนูญมีอำนาจ (1) ออกหมายเรียก ออกหมายอาญา ออกหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น (2) ออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีใช้เป็นไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดีแล้ว ย่อมเป็นการไม่เหมาะสมเช่นกัน เนื่องจากการอนุญาตให้ออกหมายอาญา หรือออกคำสั่งใด ๆ ในคดีอาญาย่อมต้องมีผลกระทบแก่สิทธิและเสรีภาพของโจทก์และจำเลยในคดีประการใดประการหนึ่ง การที่กฎหมายให้อำนาจตุลาการทหารที่อาจมีหรือไม่มีความรู้ในด้านกฎหมายโดยเฉพาะมาปฏิบัติหน้าที่แล้ว การตรวจสอบในความถูกต้องของคำสั่งนั้นย่อมเป็นไปได้โดยยากหรือเป็นไปได้โดยล่าช้าได้

2. การฟ้องคดีต่อศาลทหาร

ในการฟ้องคดีอาญาต่อศาลยุติธรรม ผู้เสียหายหมายถึงบุคคลผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมถึงบุคคลอื่นซึ่งมีกฎหมายให้อำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย ย่อมมีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาลยุติธรรมที่มีเขตอำนาจได้โดยตรง สิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิที่แยกขาดจากอำนาจฟ้องคดีของพนักงานอัยการโดยเด็ดขาด แม้พนักงานอัยการจะได้ฟ้องคดีต่อศาลแล้ว ผู้เสียหายก็ยังคงมีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาลได้อีกโดยไม่ถือว่าเป็นการฟ้องซ้อน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 173 วรรคสอง (1) ประกอบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 15

ในทางตรงกันข้าม การฟ้องคดีอาญาต่อศาลทหาร มีข้อจำกัดแตกต่างจากศาลยุติธรรมอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ในศาลทหารในเวลาปกติ อัยการทหารหรือผู้เสียหายซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหารเท่านั้นจึงจะมีสิทธิเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญาได้ หากผู้เสียหายมิได้อยู่ในอำนาจของศาลทหาร ผู้เสียหายจำต้องมอบคดีให้พนักงานอัยการทหารเป็นผู้ฟ้องคดีแทน และในกรณีของศาลทหารในเวลาไม่ปกติหรือศาลอาญาศึก กฎหมายกำหนดให้อัยการทหารเป็นโจทก์แต่เพียงผู้เดียว

จากบทบัญญัติมาตรา 49 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 จะเห็นได้ว่าการฟ้องคดีอาญาต่อศาลทหารมีลักษณะแตกต่างจากศาลยุติธรรมอย่างชัดเจน เนื่องจากมิใช่ผู้เสียหายทุกคนจะมีสิทธิฟ้องคดีได้โดยตรง หากผู้เสียหายมิได้เป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหาร ทำให้ผู้เสียหายไม่มีสิทธิต่อสู้คดีด้วยตนเองได้ ย่อมต้องพึ่งพาอำนาจดุลพินิจของพนักงานอัยการทหารในการดำเนินคดีแทน ซึ่งส่งผลเสียให้ผู้เสียหายไม่อาจคุ้มครองสิทธิของตนเองได้ด้วยตนเอง

แม้การจำกัดสิทธิดังกล่าวอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อความรวดเร็วในการดำเนินกระบวนการพิจารณา และสอดคล้องกับหลักการบังคับบัญชาทางทหาร แต่อย่างไรก็ดี การตัดสิทธิของผู้เสียหายเช่นนี้ย่อมไม่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคที่บุคคลทั่วไปพึงได้รับ และเป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน (โกเมศ สุนงข, 2563: 74) ทั้งยังอาจถือเป็นการเลือกปฏิบัติในการฟ้องคดีอาญา เนื่องจากไม่ว่าผู้เสียหายจะอยู่ในอำนาจของศาลทหารหรือไม่ บุคคลดังกล่าวต่างเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิดทางอาญาเช่นเดียวกัน

การจำกัดสิทธิดังกล่าวย่อมขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 วรรคหนึ่ง ซึ่งบัญญัติว่า “รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร”

นอกจากนี้ ในกรณีที่พนักงานอัยการทหารมีคำสั่งไม่ฟ้องคดี ผู้เสียหายย่อมไม่อาจฟ้องคดีนั้นด้วยตนเองได้ ซึ่งแตกต่างจากการฟ้องคดีในศาลยุติธรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เสียหายสามารถดำเนินคดีต่อไปได้โดยอิสระ ทำให้กระบวนการยุติธรรมยังคงเป็นทางเลือกแก่ผู้เสียหาย

การตัดสินใจตามบทบัญญัติดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อสิทธิของผู้เสียหายในหลายประการ อาทิ การตัดสินใจในการเข้าร่วมเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการ การตัดสินใจในการเสนอพยานหลักฐานและสืบพยานในศาล การตัดสินใจของบุคคลผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย การตัดสินใจในการอุทธรณ์และฎีกาในกรณีที่อัยการทหารมีความเห็นไม่อุทธรณ์หรือฎีกา

ยิ่งไปกว่านั้น ในกรณีของศาลทหารในเวลาไม่ปกติและศาลอาญาศึก แม้ผู้เสียหายจะเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหารก็ตาม ก็ไม่อาจฟ้องคดีอาญาต่อศาลทหารได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการจำกัดสิทธิในการดำเนินคดีของผู้เสียหายอย่างสิ้นเชิง และส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม

3. การฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญาในศาลทหาร

การฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญาในศาลยุติธรรม เปิดโอกาสให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาอย่างครบถ้วนภายในกระบวนการเดียว กล่าวคือ ในคดีลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชก ฉ้อโกง ยักยอก หรือรับของโจร หากผู้เสียหายมีสิทธิเรียกคืนทรัพย์สินหรือเรียกราคทรัพย์ที่สูญหายไปจากการกระทำความผิด พนักงานอัยการสามารถยื่นคำขอให้ศาลมีคำพิพากษาในส่วนแพ่งรวมไปกับการฟ้องคดีอาญาได้

นอกจากนี้ ในคดีอาญาที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ ผู้เสียหายยังมีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนจากจำเลยอันเนื่องมาจากความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย จิตใจ เสรีภาพในร่างกาย ชื่อเสียง หรือทรัพย์สิน โดยผู้เสียหายอาจยื่นคำร้องต่อศาลที่พิจารณาคดีอาญา เพื่อขอให้ศาลมีคำพิพากษาบังคับให้จำเลยชดเชยค่าสินไหมทดแทนแก่ตนได้ ทั้งนี้ คำร้องดังกล่าวอาจยื่นโดยพนักงานอัยการหรือโดยผู้เสียหายเอง ตามที่กฎหมายบัญญัติ

ในทางตรงกันข้าม การฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญาในศาลทหาร มีข้อจำกัดอย่างชัดเจน กล่าวคือ อัยการทหารมีอำนาจเพียงร้องขอให้ศาลพิพากษาให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคทรัพย์ หรือชดเชยค่าสินไหมทดแทนให้แก่รัฐบาลเท่านั้น โดยอัยการทหารหรือผู้เสียหายไม่อาจร้องขอให้ศาลทหารพิพากษาให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคทรัพย์ หรือชดเชยค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้เสียหายโดยตรงได้

ผลจากบทบัญญัตินี้ดังกล่าว ทำให้ผู้เสียหายจำต้องนำคดีในส่วนแพ่งไปฟ้องแยกต่างหากต่อศาลยุติธรรม แม้ว่าคดีอาญาจะอยู่ในอำนาจพิจารณาของศาลทหารก็ตาม ส่งผลให้ผู้เสียหายต้องดำเนินคดีสองคดีในต่างศาล อันก่อให้เกิดภาระทั้งในด้านเวลา ค่าใช้จ่าย และความยุ่งยากในการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ผู้เสียหายต้องเข้ารับการพิจารณาคดีหลายครั้ง หลายศาล และต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมศาลเพิ่มเติม

ลักษณะดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับแนวโน้มนโยบายแห่งรัฐที่มุ่งให้กระบวนการยุติธรรมเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็ว และประชาชนสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 วรรคแรก

4. การแต่งทนายความ ในกรณีศาลอาญาศึก

การพิจารณาคดีอาญาของศาลยุติธรรม ไม่มีข้อห้ามมิให้จำเลยแต่งทนายความแต่อย่างใด และก่อนเริ่มกระบวนการพิจารณาคดี หากเป็นคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือจำเลยมีอายุไม่เกิน 18 ปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ศาลมีหน้าที่สอบถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีศาลมีหน้าที่ต้องแต่งทนายความให้แก่จำเลย ไม่ว่าจำเลยจะต้องการหรือไม่ก็ตาม การที่ศาลชั้นต้นเพียงแต่สอบถามจำเลยโดยไม่แต่งทนายความให้ ย่อมเป็นการไม่ชอบ (คำพิพากษาฎีกาที่ 7701/2547) ส่วนในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มกระบวนการพิจารณาคดี ศาลมีหน้าที่สอบถาม

จำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ หากไม่มีและจำเลยต้องการ ศาลมีหน้าที่แต่งตั้งทนายความให้แก่จำเลย ทั้งนี้ ก็เพื่อคุ้มครองจำเลยให้สามารถต่อสู้คดีที่มีอัตราโทษสูง มีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้อย่างเต็มที่จากผู้ที่มีความรู้ด้านกฎหมาย

ในศาลทหารในเวลาปกติ และศาลทหารในเวลาไม่ปกติ จำเลยสามารถแต่งตั้งทนายความได้ และก่อนเริ่มกระบวนการพิจารณาคดี หากเป็นคดีที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงตั้งแต่สิบปีขึ้นไป ศาลมีหน้าที่สอบถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ หากไม่มีและจำเลยต้องการ ศาลมีหน้าที่แต่งตั้งทนายความให้แก่จำเลย ซึ่งจะเห็นได้ว่าหน้าที่ของศาลในการสอบถามและแต่งตั้งทนายความให้แก่จำเลยในศาลทหารจะมีอัตราโทษที่เป็นเงื่อนไขสูงกว่าในศาลยุติธรรม และไม่มียกเว้นบังคับให้ศาลต้องแต่งตั้งทนายความให้แก่จำเลยแต่อย่างใด

แต่ในกรณีของศาลอาญาศึก พระราชบัญญัติพระธรรมนูญศาลทหารห้ามมิให้แต่งตั้งทนายความแต่อย่างใด บทบัญญัติดังกล่าวย่อมเป็นการส่งผลเสียอย่างมากต่อจำเลย เป็นการไม่สอดคล้องต่อหลักความเสมอภาคที่บุคคลควรได้รับ เป็นการไม่สอดคล้องต่อหลักคุ้มครองสิทธิของจำเลยในคดีอาญาที่มีผลร้ายเป็นความผิดและโทษ นอกจากนี้ รัฐมีหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิของบุคคลอยู่เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์เช่นใด (โกเมศ สุภงษ, 2563) และบทบัญญัติตามมาตรา 14 ยังเป็นการขัดแย้งต่อหลักกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR) ข้อ 14 วรรคสาม “ในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญา บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับหลักประกันขั้นต่ำดังต่อไปนี้ โดยเสมอภาคกันอย่างเต็มที่ (ข) ต้องมีเวลาและสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเพียงพอ ในการเตรียมการเพื่อต่อสู้คดี และในการติดต่อสื่อสารกับทนายความที่ตนเลือกเอง”

5. การพิจารณาและสืบพยานในศาลทหาร

ในการพิจารณาและสืบพยานในศาลยุติธรรม กฎหมายกำหนดให้ดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยเปิดเผย และกระทำต่อหน้าจำเลย เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์ และจำเลยมาปรากฏตัวต่อหน้าศาลแล้ว หากศาลเชื่อว่าเป็นตัวจำเลยจริง ศาลมีหน้าที่อ่านและอธิบายคำฟ้องให้จำเลยฟัง และสอบถามว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามฟ้องหรือไม่ รวมทั้งจะให้การต่อสู้อย่างไร คำให้การของจำเลยต้องบันทึกไว้เป็นหลักฐาน หากจำเลยไม่ยอมให้การ ศาลต้องบันทึกรายงานไว้ และดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไปตามกฎหมาย

ในทางตรงกันข้าม การพิจารณาและสืบพยานในศาลทหาร กฎหมายอนุญาตให้กระทำโดยไม่จำเป็นต้องกระทำต่อหน้าจำเลย ในกรณีที่จำเลยให้การรับสารภาพหรือแสดงเจตนาไม่โต้แย้งการพิจารณา

โดยหลักทั่วไป การพิจารณาคดีอาญาเป็นกระบวนการที่อาจส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของจำเลย หากศาลมีคำพิพากษาว่าจำเลยกระทำความผิด ย่อมก่อให้เกิดการจำกัดสิทธิในประการสำคัญ ดังนั้น การพิจารณาคดีโดยไม่มีตัวจำเลยจึงควรเป็นเพียงข้อยกเว้น และควรใช้เฉพาะกรณีจำเป็นอย่างเคร่งครัด เช่น คดีที่มีอัตราโทษต่ำ กรณีที่ไม่สามารถนำตัวจำเลยมาพิจารณาได้ หรือกรณีที่จำเลยจงใจประวิงคดีโดยการหลบหนีเท่านั้น

อย่างไรก็ดี การที่พระราชบัญญัติพระธรรมนูญศาลทหารเปิดโอกาสให้ศาลทหารพิจารณาคดีลับหลังจำเลยได้ แม้ในกรณีที่จำเลยให้การรับสารภาพหรือไม่โต้แย้งการพิจารณา ย่อมส่งผลให้จำเลยไม่อาจใช้สิทธิในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ไม่อาจรับทราบรายละเอียดแห่งข้อกล่าวหา ไม่อาจนำพยานหลักฐานของตนเข้าสืบ และไม่อาจใช้สิทธิในการถามค้านพยานฝ่ายโจทก์ได้อย่างสมบูรณ์

การจำกัดสิทธิดังกล่าวย่อมไม่สอดคล้องกับหลักกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) ข้อ 14 วรรคสาม (ง) ซึ่งบัญญัติว่า “ในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญา บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับหลักประกันขั้นต่ำโดยเสมอภาคกัน ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาต่อหน้าบุคคลนั้น และสิทธิที่จะต่อสู้คดีด้วยตนเอง”

หลักการดังกล่าวถือเป็นหลักประกันขั้นต่ำที่รัฐต้องจัดให้แก่ประชาชน เพื่อคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม และยังสอดคล้องกับหลักการรับฟังความจากทุกฝ่าย เนื่องจากบุคคลที่รู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคดีมากที่สุด ย่อมเป็นคู่ความผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากคำพิพากษา การเปิดโอกาสให้บุคคลดังกล่าวได้แสดงข้อเท็จจริงและโต้แย้งพยานหลักฐานย่อมช่วยให้การวินิจฉัยชี้ขาดคดีของศาลเป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นธรรมยิ่งขึ้น (ณัฐพงษ์ สมศักดิ์, 2565)

นอกจากนี้การที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาไม่มีสิทธิในการต่อสู้คดี ย่อมเป็นขัดต่อหลักนิติธรรม โดยเคร่งครัด หรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างแคบ การปิดกั้นหรือการอนุญาตให้ดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีโดยมิให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยนำพยานหลักฐานเข้าสืบพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนย่อมไม่ชอบ (คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ และคณะ, 2558)

6. การอุทธรณ์และฎีกาในศาลทหารในเวลาไม่ปกติ และศาลอาญาศึก

ในศาลยุติธรรม หากคู่ความไม่พอใจคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้น ย่อมมีสิทธิอุทธรณ์คำพิพากษา และมีสิทธิยื่นฎีกาคำพิพากษาต่อศาลที่สูงขึ้นภายในกำหนดระยะเวลาหนึ่งเดือน ทั้งนี้ เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติจำกัดหรือตัดสิทธิดังกล่าวไว้เป็นการเฉพาะ

ในส่วน of ศาลทหารในเวลาปกติ หากโจทก์หรือจำเลยไม่พอใจคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารชั้นล่าง โจทก์หรือจำเลยมีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาภายในกำหนดระยะเวลาเพียงสิบห้าวัน อย่างไรก็ตาม ผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการศาลทหาร ได้แก่ ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาจังหวัดทหาร ผู้มีอำนาจบังคับบัญชามณฑลทหาร ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาหน่วยทหาร และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม กลับมีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งดังกล่าวได้ภายในกำหนดระยะเวลาหนึ่งเดือน

เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว จะเห็นได้ว่าสิทธิในการอุทธรณ์หรือฎีกาของโจทก์และจำเลยในศาลทหารมีข้อจำกัดมากกว่าศาลยุติธรรมอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในด้านระยะเวลาในการใช้สิทธิซึ่งสั้นกว่ากึ่งหนึ่ง และในด้านโครงสร้างของผู้มีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกา กล่าวคือ ศาลทหารในเวลาปกติยังเปิดโอกาสให้บุคคลซึ่งเป็นผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการศาลทหาร และมีได้เป็นคู่ความหรือผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงในคดี ใช้สิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาได้ อีกทั้งยังได้รับระยะเวลาสั้นกว่าคู่ความโดยตรง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร มาตรา 61 วรรคสอง ยังบัญญัติให้คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารในเวลาไม่ปกติและศาลอาญาศึกเป็นที่สุด โดยห้ามมิให้อุทธรณ์หรือฎีกาในทุกกรณี เหตุผลของบทบัญญัติดังกล่าวอยู่บนฐานของความจำเป็นด้านความรวดเร็วและความเด็ดขาดในการพิจารณาพิพากษาคดี อันเนื่องมาจากการสถานการณ์พิเศษ เช่น ภาวะสงครามหรือการสู้รบ

อย่างไรก็ดี การไม่เปิดโอกาสให้โจทก์หรือจำเลยใช้สิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาได้ ย่อมไม่สอดคล้องกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) มาตรา 14 วรรคห้า ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลทุกคนที่ถูกพิพากษาว่ามีความผิดในทางอาญา ย่อมมีสิทธิที่จะให้คำพิพากษาลงโทษและบทกำหนดโทษนั้น ได้รับการพิจารณาทบทวนโดยศาลที่สูงกว่าตามที่กฎหมายบัญญัติ”

เนื่องจากประเทศไทยเป็นภาคีของกติกาดังกล่าว การจำกัดสิทธิในการเสนอคดีต่อศาลที่สูงขึ้นของโจทก์และจำเลยในศาลทหารในเวลาไม่ปกติหรือศาลอาญาศึก จึงอาจก่อให้เกิดข้อพิจารณาเกี่ยวกับความไม่สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศของรัฐ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับกฎหมายของรัฐอื่น เช่น สาธารณรัฐฝรั่งเศสและสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี พบว่ายังคงเปิดโอกาสให้คู่ความมีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาของศาลทหารในเวลาไม่ปกติได้ (โกเมศ สุภงษ, 2563: 78)

7. ตารางเปรียบเทียบการพิจารณาคดีในศาลทหารและศาลยุติธรรม

จากข้อแตกต่างระหว่างการพิจารณาคดีของศาลทหาร และการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรม สามารถเปรียบเทียบออกมาตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบกระบวนการพิจารณาคดีของศาลทหารและศาลยุติธรรม

หัวข้อ	กระบวนการพิจารณาคดีของศาลทหาร	กระบวนการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรม (ศาลพลเรือน)
องค์ประกอบคณะตุลาการในศาลทหาร	ตุลาการพระธรรมนูญ เป็นบุคคลที่ได้รับแต่งตั้งจากคณะกรรมการตุลาการทหาร (กตท.) ตุลาการทหาร เป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากบังคับบัญชา	การบรรจุและแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมให้เป็นอำนาจของประธานศาลฎีกา โดยดำเนินการผ่านกระบวนการสอบคัดเลือก การทดสอบความรู้ หรือการคัดเลือกกรณีพิเศษ
การฟ้องคดีต่อศาล	ศาลทหารในเวลาปกติ อัยการทหารหรือผู้เสียหายซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหารเท่านั้นจึงจะมีสิทธิเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญา ศาลทหารในเวลาไม่ปกติหรือศาลอาญาศึก กฎหมายกำหนดให้อัยการทหารเป็นโจทก์แต่เพียงผู้เดียว	ผู้เสียหายมีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาลยุติธรรมที่มีเขตอำนาจได้โดยตรง สิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิที่แยกขาดจากอำนาจฟ้องคดีของพนักงานอัยการโดยเด็ดขาด
การฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญา	ไม่อาจฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญาในศาลทหารให้แก่ผู้เสียหายได้	กฎหมายอนุญาตให้มีการฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญาในศาลยุติธรรมได้
การแต่งทนายความ	ศาลทหารเวลาปกติและศาลทหารเวลาไม่ปกติไม่มีข้อห้ามให้จำเลยแต่งทนายความ แต่ในกรณีศาลอาญาศึก ห้ามมิให้แต่งทนายความ	ไม่มีข้อห้ามมิให้จำเลยแต่งทนายความแต่อย่างใด
การพิจารณาและสืบพยาน	กฎหมายอนุญาตให้กระทำได้โดยไม่จำเป็นต้องกระทำต่อหน้าจำเลย ในบางกรณี	กฎหมายกำหนดให้ดำเนินการสอบสวนพิจารณาโดยเปิดเผย และกระทำต่อหน้าจำเลย

หัวข้อ	กระบวนการพิจารณาคดีของ	กระบวนการพิจารณาคดีของศาล
	ศาลทหาร	ยุติธรรม (ศาลพลเรือน)
การอุทธรณ์และฎีกา	ศาลทหารในเวลาปกติ โจทก์หรือจำเลยมีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกา แต่คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารในเวลาไม่ปกติ และศาลอาญาฎีกาเป็นที่สิ้นสุด	หากคู่ความไม่พอใจคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้น ย่อมมีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษานั้นต่อศาลที่สูงขึ้นไป

บทสรุป

ความแตกต่างในประเด็นที่อภิปรายดังต่อไปนี้ ส่งผลให้กระบวนการพิจารณาคดีอาญาในศาลทหารและศาลยุติธรรมมีลักษณะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แม้ว่าข้อเท็จจริงของคดีอาจมีลักษณะใกล้เคียงกันก็ตาม กล่าวคือ

1. ที่มาขององค์คณะผู้พิพากษาหรือตุลาการ ในศาลยุติธรรม ผู้พิพากษาต้องผ่านกระบวนการสอบคัดเลือก การทดสอบความรู้ หรือการคัดเลือกเป็นกรณีพิเศษตามที่กฎหมายกำหนด อันเป็นกระบวนการที่เน้นหลักความรู้ความสามารถและความเป็นอิสระ ในขณะที่ศาลทหาร ตุลาการพระธรรมนูญมาจากการแต่งตั้งของคณะกรรมการตุลาการศาลทหาร และนายทหารซึ่งทำหน้าที่เป็นตุลาการมาจากการแต่งตั้งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสะท้อนโครงสร้างที่เชื่อมโยงกับระบบการบังคับบัญชาทางทหาร นอกจากนี้ในศาลทหารยังประกอบด้วยอัตราส่วนของตุลาการทหาร ซึ่งอาจมีหรือไม่มีความรู้ความสามารถทางกฎหมายมากกว่าตุลาการพระธรรมนูญ

2. สิทธิในการฟ้องคดีอาญา ในศาลยุติธรรม พนักงานอัยการและผู้เสียหายมีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาลได้โดยตรง แตกต่างจากศาลทหาร ซึ่งจำกัดสิทธิการฟ้องคดีอาญาไว้เฉพาะพนักงานอัยการหรือผู้เสียหายที่อยู่ในอำนาจศาลทหารเท่านั้น กล่าวคือ ผู้เสียหายที่อยู่นอกอำนาจศาลทหารไม่อาจฟ้องคดีต่อศาลทหารได้ด้วยตนเอง และในกรณีศาลอาญาฎีกา ยิ่งจำกัดสิทธิให้มีเพียงอัยการทหารเท่านั้นที่มีอำนาจฟ้องคดีอาญา

3. การฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญา ในศาลยุติธรรม พนักงานอัยการหรือผู้เสียหายมีสิทธิฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาได้ เพื่อคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินของผู้เสียหาย แต่ในศาลทหาร พนักงานอัยการมีเพียงสิทธิร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สินเท่านั้น ขณะที่ผู้เสียหายไม่มีสิทธิยื่นคำร้องในลักษณะดังกล่าวด้วยตนเอง

4. สิทธิในการแต่งตั้งทนายความ ในศาลยุติธรรม ไม่มีข้อจำกัดในการที่จำเลยจะแต่งตั้งทนายความ และในกรณีที่จำเลยต้องโทษประหารชีวิต ศาลมีหน้าที่แต่งตั้งทนายความให้จำเลยโดยชอบด้วยกฎหมาย เช่นเดียวกับศาลทหารในเวลาปกติและศาลทหารในเวลาไม่ปกติ ซึ่งเปิดโอกาสให้โจทก์และจำเลยมีสิทธิแต่งตั้งทนายความได้ อย่างไรก็ตาม ในศาลอาญาฎีกา โจทก์และจำเลยกลับไม่มีสิทธิแต่งตั้งทนายความแต่อย่างใด

5. การพิจารณาคดีต่อหน้าจำเลย ในศาลยุติธรรม การพิจารณาและการสืบพยานต้องกระทำโดยเปิดเผยและต่อหน้าจำเลย เว้นแต่กรณีที่กฎหมายบัญญัติเป็นข้อยกเว้นไว้โดยชัดแจ้ง แต่ในศาลทหาร กฎหมายเปิดช่องให้ในกรณีที่จำเลยให้การรับสารภาพหรือไม่ติดใจฟัง การพิจารณาคดีอาจไม่จำเป็นต้องกระทำต่อหน้าจำเลยได้

6. สิทธิในการอุทธรณ์และฎีกา ในศาลยุติธรรม คู่ความมีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลภายใต้เงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด เช่นเดียวกับศาลทหารในเวลาปกติ ซึ่งโจทก์หรือจำเลยมีสิทธิอุทธรณ์หรือฎีกาต่อศาลทหารกลางและศาลทหารสูงสุดตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ในศาลทหารในเวลาไม่ปกติและศาลอาญาฎีกา กฎหมายกลับตัดสิทธิของโจทก์และจำเลยในการอุทธรณ์หรือฎีกาโดยสิ้นเชิง

ดังนี้พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ย่อมมีบทบัญญัติหลายประการที่เป็นการขัดหรือแย้งในส่วนหลักเกณฑ์ หรืออนุสัญญาหลายประการ ได้แก่

1. กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) ซึ่งเป็นพันธกรณีของรัฐด้านสิทธิมนุษยชน และสิทธิด้านพลเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเท่าเทียมกัน (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2556) ที่ประเทศไทยได้ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไว้เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2540 โดยเป็นการขัดหรือแย้งต่อบทบัญญัติในข้อ 14 ว่าด้วยการพิจารณาคดีในศาลในวรรคสามและวรรคห้า

2. หลักนิติธรรม (The Rule of Law) หมายถึง หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใด ๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม (คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ และคณะ, 2558: 1) โดยบทบัญญัติของพระราชบัญญัตินี้กล่าวถึงการขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรมโดยเคร่งครัดซึ่งหากขัดหรือแย้งย่อมไม่มีผลบังคับใช้มากถึง 2 ประการ ได้แก่ หลักความเป็นอิสระและความเป็นกลางของผู้พิพากษาและตุลาการ และผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาต้องมีสิทธิในการต่อสู้คดี

3. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ บทบัญญัติใดของกฎหมายที่ขัดหรือแย้ง บทบัญญัตินั้นเป็นอันใช้บังคับมิได้ ตามมาตรา 5 โดยมีบทบัญญัติของพระราชบัญญัตินี้ที่ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 68 และมาตรา 188

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา ผู้เขียนเห็นสมควรเสนอแนะให้แก้ไขพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 และข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ว่าด้วยตุลาการศาลทหาร พ.ศ. 2528 ดังต่อไปนี้

1. แก้ไขปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานของศาลทหาร และการตรวจสอบถ่วงดุลภายใน โดยแก้ไขมาตรา 30 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ดังนี้ “ภายใต้บังคับมาตรา 10 ผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการ คือ (1) ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาจังหวัดทหาร เป็นผู้มีอำนาจแต่งตั้งนายทหารชั้นสัญญาบัตร ซึ่งรับราชการประจำอยู่นอกพื้นที่จังหวัดทหารนั้น ๆ เป็นตุลาการศาลจังหวัดทหาร (2) ผู้มีอำนาจบังคับบัญชากรมทหาร เป็นผู้มีอำนาจแต่งตั้งนายทหารชั้นสัญญาบัตร ซึ่งรับราชการประจำอยู่นอกพื้นที่กรมทหารนั้น ๆ เป็นตุลาการศาลกรมทหาร (3) ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาหน่วยทหาร เป็นผู้มีอำนาจแต่งตั้งนายทหารชั้นสัญญาบัตร ซึ่งรับราชการประจำอยู่นอกหน่วยทหารนั้น ๆ เป็นตุลาการศาลประจำหน่วยทหาร...” เพื่อให้การพิจารณาคดีของศาลทหารเป็นไปอย่างอิสระมากที่สุด และแก้ไขข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ว่าด้วยตุลาการศาลทหาร พ.ศ. 2528 โดยปรับเปลี่ยนคณะกรรมการตุลาการทหาร ให้ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากบุคคลภายนอก เช่น ผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมซึ่งประธานศาลฎีกาแต่งตั้ง ตุลาการในศาลปกครองซึ่งประธานศาลปกครองสูงสุดแต่งตั้ง เป็นต้น

2. แก้ไขโครงสร้างขององค์คณะผู้พิพากษา โดยปรับปรุงอัตราส่วนของผู้พิพากษาในศาลทหารทั้งในศาลทหารชั้นต้น และศาลทหารชั้นกลาง โดยแก้ไขมาตรา 26 มาตรา 27 และมาตรา 28 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ให้อัตราส่วนของผู้พิพากษามีมากกว่าตุลาการทหาร และให้ตุลาการพระธรรมนูญเท่านั้นที่มีอำนาจเดียว โดยแก้ไขมาตรา 25 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ดังนี้ “ในการดำเนินกระบวนการพิจารณา ตุลาการพระธรรมนูญนายเดียวย่อมมีอำนาจ (1) ออกหมายเรียก ออกหมายอาญา ออกหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น (2) ออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีใช้เป็นไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี (3) ทำการไต่สวนหรือสืบพยาน”

3. แก้อไขการบัพัญญูติเกี่ยวกับการค้มครองสิทธิของจำเลย โดยแก้อไขมาตรา 55 วรรคสอง และยกเลิกมาตรา 55 วรรคสี่ ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ดังนี้ “ศาลทหารในเวลาปกติ ศาลทหารในเวลาไม่ปกติ และศาลอาญาศึกหรือศาลที่พิจารณาพิพากษาคดีแทนศาลอาญาศึก ตามมาตรา 40 และมาตรา 43 ให้จำเลยแต่งทนายได้” เพื่อให้โอกาสจำเลยได้ต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ แก้อไขมาตรา 59 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ดังนี้ “การพิจารณาและสืบพยานในศาลทหาร ให้ทำต่อหน้าจำเลยนั้น เว้นแต่กรณีทีจำเลยให้การรับสารภาพและไม่ติดใจฟังการพิจารณาหรือการสืบพยาน จะไม่ทำต่อหน้าจำเลยนั้นก็ได้” เพื่อให้บัพัญญูติของการพิจารณาและสืบพยานต้องทำต่อหน้าจำเลยเป็นหลักเสมอ และแก้อไขมาตรา 61 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ดังนี้ “ภายใต้บังคับมาตรา 62 และมาตรา 63 คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารในเวลาปกติ โจทก์ จำเลย ผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการ ตามมาตรา 30 หรือผู้มีอำนาจสั่งลงโทษอุทธรณ์หรือฎีกาได้อุทธรณ์หรือฎีกาได้ภายในหนึ่งเดือน ทั้งนี้ นับแต่วันอ่าน หรือถือว่าได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งให้จำเลยฟัง คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทหารในเวลาไม่ปกติ และศาลอาญาศึกหรือศาลที่พิจารณาพิพากษาคดีแทนศาลอาญาศึกตามมาตรา 40 และมาตรา 43 โจทก์ จำเลย ผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการ ตามมาตรา 30 หรือผู้มีอำนาจสั่งลงโทษอุทธรณ์หรือฎีกาได้อุทธรณ์หรือฎีกาได้ภายในหนึ่งเดือน ทั้งนี้ นับแต่วันทีการรับหรือสถานะสงครามนั้นสิ้นสุดลง” เพื่อให้โจทก์หรือจำเลยมีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีในศาลที่สูงขึ้นไป

4. แก้อสิทธิของผู้เสียหายในศาลทหาร โดยแก้อไขมาตรา 49 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ดังนี้ “บุคคลดังต่อไปนี้ไม่มีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาลทหาร (1) อัยการทหาร และ (2) ผู้เสียหาย” เพื่อให้ผู้เสียหายมีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาลทหารเอง มีสิทธิเข้าร่วมเป็นโจทก์กับพนักงานอัยการ มีสิทธิเสนอพยานหลักฐานและสืบพยาน และสิทธิอื่นของผู้เสียหายทีมีสิทธิฟ้องคดีอาญาต่อศาล และแก้อไขมาตรา 53 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 ดังนี้ “ผู้เสียหายอาจร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์ใช้ราคาทรัพย์หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายได้ในศาลทหาร” เพื่อให้กระบวนการดำเนินคดีของศาลเป็นไปด้วยความรวดเร็ว สะดวกแก่ผู้เสียหายมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

โกเมศ สุปงกช. (2563). สิทธิของคู่ความในศาลทหารกับศาลพลเรือน. *วารสารกฎหมายสิทธิมนุษยชน*, 1(3), 59–80.

คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรม

แห่งชาติ และคณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือหลักนิติธรรม. (2558). *หลักนิติธรรม The Rule of*

Law ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ

อิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม.

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2566). *กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง*

(International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR). สืบค้น 30 ธันวาคม 2568,

จาก <https://www.nhrc.or.th/th/International-obligations/2385>.

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *หลักกฎหมายระหว่างประเทศทั่วไปเกี่ยวกับ*

สนธิสัญญา ด้านสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง

UN International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). กรุงเทพฯ: สำนักงาน

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.

- ณัฐพงษ์ สมศักดิ์. (2565). การพิจารณาคดีลับหลัง กรณีจำเลยอยู่ในอำนาจศาลแล้วแต่ได้หลบหนีไป และกระบวน
พิจารณาที่เกี่ยวข้องในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ. *วารสารกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม*, 15(2), 1-38.
- ณรงค์ ใจหาญ. (2566). *หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- ไพโรจน์ วายุภาพ. (2565). *คำอธิบายระบบศาลและพระธรรมนูญศาลยุติธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ:
วิญญูชน.
- เมธา จันทรชื่น. (2567). *แม่เหล็ก วิ.อาญา*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- เสนีย์ พรหมวิวัฒน์. (2554). โครงสร้างองค์กรและอำนาจหน้าที่ของศาลทหาร. *วารสารดุสิตบัณฑิตทาง
สังคมศาสตร์ (ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 1(2), 9-23.